

Laste vaesus, 30.10.2015.

2013. aasta Arvamusfestivalil arutlesime me teemadel, kui kallis on vaesus? ja kas vaesus on kuritegevuse ema? Peaministri omaaegne nõunik Andres Kaju võttis hiljem meedias teema kokku väga tabavalt, öeldes, et vaesed on vaesed, sellepärast, neil ei ole raha ja neil ei ole võimalust raha teenida ja ilma rahata ei ole võimalik ühtegi last ära pesta, ära toita, riidesse panna, lasteada või kooli saata.

Vaesus on väga keeruline teema ja laste vaesus on seda veel eriti. Vaesusel on mitu erinevat nägu ning vaesuse mõistmiseks on vaja vaesusest aru saada, näha vaesuse tekkepõhjusi, näha vaesuse põlvkondlikku edasikandumist, mõnes situatsioonis tunnistada olukorra paratamatust ning näha iga üksiku pere ja lapse isiklikku traagikat.

Laste vaesus on sageli varjatud vaesus, sest lapsed on lapsed, nad ei oska end varajases eas teistega kõrvutada ning nende peremudel ja kodune olukord on ainus, mida nad teavad ja tunnevad. Teatavasti on lapsed enamasti säilnõtked ja vastupidavad ja hästi kohanevad.

Tänavapildis, koolides ja lasteaedades on laste vaesust raske tuvastada, vaesus on hästi varjatud ja keegi ei taha ega julge tunnistada, et ta on vaene, ta on raskustes. Kooliealised lapsed häbenevad vaesust. Neid vanemaid, kes abi paluvad, on tunduvalt vähem kui neid, kes suurte raskustega toime tulevad.

EAPN Euroopa võrgustik koostöös Eurochildiga defineeris laste vaesust 2013 a. ühiselt välja antud poliitilises seletuskirjas, „ Laste heaolu poole Euroopas“, järgnevalt:

Lapsed elavad vaesuses, kui sissetulekud ja vahendid nende kasvatamiseks on nii puudulikud, et välistavad ühiskonnas normiks peetava elustandardi ning ei taga lastele sotsiaalset, emotsionaalset ning psüühilist heaolu ega eakohast arengut. Vaestes peredes kasvades võivad lapsed ja nende vanemad kogeda mitmeid erinevaid takistusi nagu madal sissetulek, halvad elutingimused - ja keskkond, raskesti kättesaadav arstiabi ning ebavõrdne haridus. Vaesuses elavad lapsed on sageli ilma jäetud sotsiaalsest suhtlusest, mis teiste laste jaoks on igapäevane normaalsus. Nende juurdepääs oma põhiõigustele võib olla piiratud, nad võivad kogeda diskrimineerimist ning häbimärgistamist ja nende hääled ei pruugi olla kuuldavad ja arvesse võetud.

Poliitikate kujundamisel ja toimivate lahendusteni jõudmisel on absoluutselt hädavajalik laskuda rohujuuretasandile ja mõista, mida tähendab lapse jaoks kasvada üles vaesuses ja mida tähendab vanemate jaoks võimetus olukorda muuta. Mis on vaesuses kasvamise hind ja kes selle lõpuks kinni maksab?

Ametlikud määratlused ning kirjeldused ei peegelda tihti laste igapäevaelu raskusi ning tegelikkust ning seda kuidas vaesus inimeste igapäevaelu mõjutab. Suhtelise vaesuse ja absoluutse vaesuse määratlused ei peegelda adekvaatselt olukordi, millega tavaline pere vaesuses elades igapäevaselt silmitsi seisab ja rabeleb, püüdes tagada korralikku kodu ning normaalset elu oma lastele, seistes sageli samal ajal silmitsi tohutu kriitika ja sildistamisega. Mitmemõõtmeline lähenemine laste vaesusele näitab, et vaesus võib lapsi mõjutada mitmel erineval moel.

Vaesuses elamine võib tähendada lapse jaoks:

- Tühja kõhtu ja ebatervislikku toitu.
- Uute riiete ja korralike, ilmastikule vastavate jalanõude puudumist ja vanemate võimetust neid muretseda. Teismeliseeas on riided noortele eriti olulised. Vanasõnagi ütleb, et riie teeb inimese.
- Asjade ja esemete, mida teised lapsed peavad iseenesestmõistetavaks, puudumine. Näiteks mobiiltelefon, arvuti ja internetiühendus, raamatud, koolitarbed, jalgratas või rula, taskuraha. Nende asjade ja esemete puudumine viib otseteed sotsiaalse tõrjutuseni.

- Elamist kehvades või ülerahvastatud ruumides – jagades tuba mitme inimesega, elamist pead – jalad koos.
- Elamist külmas, niiskes ja halvasti valgustatud kodus.
- Puudulikku hügieeni
- Privaatsuse puudumist omaette olemiseks, mõtisklemiseks või koolitööde tegemiseks.
- Ilmajäetust piisavalt heast tervishoiu- või lapsehoiuteenusel, tugiteenustel, sobivast koolist ja õigeaegsest professionaalsest abist
- Väheseid võimalusi mängida turvalises keskkonnas, võtta osa spordi-, kultuuri- või loovustegevustest, käia huviringides ja sportida
- Võimaluste puudumist kaasa rääkida oma igapäevaelu puudutavates küsimustes.
- Lapse arvamusega mitteamist
- last ümbritseva turvalise võrgustiku ja hoolivate täiskasvanute puudumist

Varajane lapsepõlv on inimese arengus kõige kriitilisem faas. Põhjalikud ja vaieldamatud teaduslikud uuringud kinnitavad, et just varasel eluperioodil arenevad lapse kognitiivsed, füüsilised ja emotsionaalsed võimed kõige kiiremini. Varases lapsepõlves kogetul on sügav mõju inimese kogu ülejäänud eluea tervisele, heaolule ja toimetulekule täiskasvanuna.

Mida kauem lapsed vaesuses elavad, seda tõsisem on probleem ning seda suurem tõenäosus ilmajäetuseks ka täiskasvanuna. Pikaajalised uuringud näitavad, et enamikes riikides on vaeseimad lapsed nii arengus kui tervises teistest maha jäänud juba 2 - aastasel.

Loomulikult saavutavad mõned vaesuses elavad lapsed tänu oma vanemate pingutustele ja tõhusale kõrvalabile arengus häid tulemusi. Seega vaesuses veedetud lapsepõlv küll suurendab riske, kuid ei määra tingimata ette halbu tulemusi täiskasvanuna.

Siiski suurendab vaesus alati laste ja perede stressi ning halvendab nende igapäevast elukvaliteeti.

- Vaesuses üleskasvanud lapsed on oma eluajal tihedamini haiged ning nad kannatavad lastena rohkem krooniliste haiguste käes või on puudega.

- Vaesus ohustab õigust turvalisele ning hoolitsevale pereelule: igapäevane pinge vaesuse ja sotsiaalse tõrjutusega toimetulemisel võib vanemate ja teiste pereliikmete jaoks muutuda talumatuks ning see võib viia veelgi suurema eraldatuse ning sildistamiseni. See alandab pere heaolu, vähendab pereelu kvaliteeti ning suurendab pere lagunemise riski. Sealjuures teevad enamus vanemaid endast oleneva, et kaitsta oma lapsi kõige hullemate vaesuse mõjude eest. Kahjuks on ka peresid, kes vannuvad raskustele alla ning mitte igas peres pole laste heaolu prioriteetne.

- Vaesus mõjutab sotsiaalset elu, kuna see piirab laste sõprussuhteid ja ei luba neil osaleda tegevustes koos teiste lastega,

- vaesus suurendab võimalust saada kiusatavaks ning suurendada lastes hirmu olla teistest erinev, tuues kaasa häbimärgistamise, tõrjutuse ning eraldatuse.

- Vaesuses elamine vähendab võimalusi laste emotsionaalseks, sotsiaalseks ja intellektuaalseks arenguks:

- vaesuse pärssiv mõju tervisele ning kognitiivsele arengule on seda suurem, mida noorem on laps

- Vaesuses elavad lapsed sattuvad suurema tõenäosusega õnnetustesse ning saavad vigastusi oma kodus

- Vaesuses kasvanud lapsed pole kooliteed alustades sageli oma eakaaslastega samal stardijoonel, neil tekib sagedamini õpiraskusi ning nad saavad eakaaslastest vähem kodust tuge ning abi. Kahetsusväärseti tihti ei paku ka õpetajad lastele sellist tuge, mida lapsed vajavad ja mida tegelikult oleks võimalik pakkuda. Hariduslik ebavõrdus võib viia õpingute katkestamiseni ja koolist väljalangemiseni.

Vaesus võib eraldada lapsi eakaaslastest, häbimärgistada neid ning tekitada nende peredele üha suurenevat stressi;

Laste vaesuse juures on kõige dramaatilisem laste endi ootuste ja lootuste purunemine, soovide

allasurumine ning iseenese alaväärsuse tunnetamine

Vaesuse ja sotsiaalne tõrjutus on üksteisest sõltuvad ning tugevalt omavahel seotud.

Lastega perede majanduslik toimetulek ja hakkamasaamine sõltuvad sellest, kas peres on üks või kaks töötavat vanemat, vanemate töötasu suurusel ja muudest tulukaartest. Määrav on laste arv peres, mitme pereliikme vahel sissetulekud jagunevad. Ja muidugi kui palju jääb puudu, et väärikalt ja rahulolevalt ära elada.

Enamus vaeseid lapsi kasvab üles vaestes peredes. Vanemad, kes peavad vaesuses elades päevast päeva heitlema oma perede ellujäämise nimel, on sunnitud tooma ohvreid, et kaitsta oma lapsi halvima eest. Näiteks peavad nad esmatähtsaks toitu ning riideid lastele, püüavad meeletult leida toimivaid lahendusi enda ja laste jaoks. Sellest hoolimata süüdistatakse vanemaid tihti toimetulematuses ning oma lastest mitte hoolimises, vaadates mööda faktist, et nad on teinud oma parima asjaolusid arvestades. Vanemad vastutavad laste heaolu eest. Sageli süüdistatakse lapsevanemaid kui probleemi loojaid ning tihti suunatakse poliitika kujundades tegevused just neile. Pole sugugi haruldane, et palgavaesust kogevad vanemad töötavad mitmel töökohal, kuid ka siis sissetulekust ei piisa. Lapsevanemad on ilma jäetud piisavatest vahenditest, nõustamisest ning tõhusast ja professionaalsest abist, mis tooks positiivseid lahendusi nende enda ja laste jaoks.

Mitte keegi ei taha olla vaene ega vali seda elustiili. Vaesusel on palju sügavaid põhjuseid ning sageli on vaesust kogevad vanemad ka ise vaesuses üles kasvanud ning see on pärssinud nende arenguvõimalusi lapsepõlves. Raskustes perede häbimärgistamine ning nende üle kohtumõistmine ainult tõrjub neid veelgi ning tekitab sotsiaalset eraldatust. Enamus vaeseid vanemaid teeb oma parima, et kaitsta oma lapsi vaesuse eest ning leida lahendusi olukorrast väljumiseks. Tihti ohverdavad nad oma huvid, et kaitsta laste omi. Näiteks jätaavad nad vahele toidukordi, et lastele jätkuks rohkem. Vanemad, kes püüavad ots otsaga kokku tulla, või kes alles saavad üle omaenda piinarikkast lapsepõlvekogemustest, võivad olla oma laste jaoks emotsionaalset tuge osutades vähem kättesaadavad. Väike osa neist võib olla sõltuvusprobleemiga, pannes sellega oma lapsed hüljatuse või kuritarvituse ohtu. Parim viis toetada lapsi sellistes peredes on mitte karistada vanemaid vaid tagada neile nii piisavad materiaalsed võimalused kui ka sotsiaalse sekkumise, mis lubab vanematel oma lapsevanema kohustusi täita.

Heaolumaade kogemused näitavad, et mida madalamad on toetused, seda ebaefektiivsemad need on ja mida kauem on pered ebapiisavatest toetustest sõltuvad, seda sügavamale vaesusesse nad lõppkokkuvõttes langevad ning seda püsivamaks see seisund kipub jääma. Piisava toetuse maksmine ei oleks töö suhtes antistimuleeriv - pigem vastupidi. Riikides, kus toetuskeemid on adekvaatsed, on ka kõrgeimad tööhõivemäärad ning suurem tööalane aktiivsus. Väärikas toetuste tase loob vanematele kindla pinnase oma elu planeerimaks, tööotsimiseks ja laste eest hoolitsemiseks. Selle teadmisega liigub Euroopa adekvaatse miinimumsissetuleku suunas, mis peab liikmesriikide mittetöötavatele kodanikele tagama väärikat elamist võimaldava toetuse. Olukord, kus töötamine pole mingil põhjusel võimalik, võib tagada ootamatult igähte meist.

Lastel on õigus üles kasvada turvalises ja hoolitsevas perekeskonnas. Kuna enamus vaeseid lapsi kasvab üles vaestes peredes, on laste vaesuse ennetamiseks ja heaolu tagamiseks hädavajalikud poliitika, mis toetavad peret tervikuna.

Laste vaesust ei saa siiski taandada üksnes pere vaesusele. Lapsed on iseseisvad õiguste kandjad. Riigi ülesanne on tagada neile ligipääs oma õigustele (nagu tervishoid, haridus, kodu, sport ja puhkus), hoolimata sellest, mis situatsioonis on nende pere.

EAPN võrgustiku pakutavad lahendused:

Me vajame hädasti **poliitilist tahet** laste ja perede vaesuse seljatamiseks. Poliitiline tahe on poliitiliste otsuste eeltingimus.

Sotsiaalkaitse vajab märksa **paremat rahastamist** - EU Komisjoni suunised investeerida lastesse vaesuse põlvkondliku edasikandumise peatamiseks peaksid olema tööriistana iga lastekaitsetöötaja laual. Komisjon kutsub osalisriike lastesse investeerimist nägema tuleuna, mitte kuluna. Laste arvelt ei tohi kärpida, lastesse tuleb panustada.

- **Abi andmise süsteem** peaks olema inimesekeskne ja õigustepõhine ning arvestama abisaaja individuaalsust. Ülalt alla ettekirjutised ei loo partnerlussuhet ja partner olemata ei võta inimene vastutust sõlmitud kokkulepete osas. Vastastikku lugupidav suhe ja ennetav ja piisav abi vabastab inimese potentsiaali, toetab abivajaja enda sisemist tarkust ja kogemusi. Tark abistaja ei lahenda inimese eest tema muresid, vaid suunab inimest ennast ise lahendusi otsima tõstes samal ajal hädasolija eneseteadlikkust, enesekindlust ning vastutustunnet. Vanemad on osa lahendusest, mitte probleemist.

- **uus lastekaitseseadus** tuleb tuua vanematele lähemale ja inimestele arusaadavas keeles lahti rääkida

1. Valdkondadeülene koostöö laste tugisüsteemide loomisel ja laste heaolu tagamisel peab kiiremas korras paranema
2. Kohalike omavalitsuste haldusvõimekus peab suurenema! Kui KOV on vähese suutlikkusega, peab riik appi tulema.
3. Valdkondadeüleses lastekaitstes peab olema keskne vastutaja ja tegevuse koordineerija.
4. Vaja on täpset ülevaadet, mis juhtub siis, kui välisvahendid otsa saavad, tagada tuleb alustatud tegevuste jätkusuutlikkus.
5. Vaja on teenuste miinimumstandardeid ning teenuseid, mis oleks tagatud kõikides kohalikes omavalitsustes, kui muidu ei saa, siis riigi toel.
6. Kõik lapsi puudutavad andmebaasid peaksid olema integreeritud ja riskasutatavad. Sotsiaalse turvalisuse võrgusilm peab olema ni tihe, et keegi ei saaks välja kukkuda!

Elanikke ja konkurentsivõimet kaotav Eesti peab endale väga selgelt aru andma, et lapsed, kõik lapsed, on meie ühine tulevik ja suurim vara. Meil ei sünni püsijäämiseks piisavalt lapsi, iive on negatiivne aga samas ei väärtustata piisavalt juba olemasolevaid lapsi! Eesti on pikalt otsinud oma narratiivi, oma Nokiat. Kõik lapsed vaesusest välja! Kõlab loosunglikult, kuid iseenesest on see suurepärase mõte.

Keda see üleskutse siin saalis kõnetab?